

ИВИЦА ЧАИРОВИЋ

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД
icairovic@bfspc.bg.ac.rs

УДК:27-282.3(410.1)"08"
94(410.1)"08"
27-662:322(410.1)"08"

ПРИМЉЕНО: 4.5.2020.
ОДОБРЕНО: 12.5.2020.

ВЕРОИСПОВЕДАЊЕ У ЕНГЛЕСКОЈ У IX ВЕКУ

Сажетак: Ово истраживање је наставак анализе писаних вероисповедања VII и VIII века у Енглеској, уз истицање друштвено-политичких утицаја на Британском острву у периоду пре слома англосаксонске Енглеске (1066). Истраживање које прати вероисповедања у прва три века нормативног хришћанства у Енглеској помоћи ће да буде схваћен историјски контекст употребе *filioque* у Символу вере Цркве на западу Европе пре Великог раскола (1054). Овај рад представља осврт на двадесет вероисповедних формулација англосаксонских епископа у истраживању прихватања филиоквистичке интерполације међу богословима у Енглеској у IX веку. У складу са улогом поменутих епископа у развоју англосаксонске државе у оквиру историјских догађаја у Западној Европи, овај рад ће осветлити и развој односа Франачке државе и англосаксонске Енглеске са догматског становишта. ► *Кључне речи:* Символ вере, *filioque*, англосаксонска Црква, Франачка, Весекс, архиепископ Кентерберија, Алфред Велики.

УВОД

Период IX века у англосаксонској Енглеској може се одредити као време развоја на свим пољима, посебно на економском, али и као доба утврђивања канонскоцрквених норми. Истичући историјске феномене у оквиру истраживања, уз помоћ поступне историјске методологије, долазимо до закључка да је вероисповедање на Британском острву у периоду IX века било у неколико наврата под континенталним утицајем, и то првенствено из Франачке државе. У IX веку у богослужбеној пракси користи се Символ вере са филиоквистичким уметком или без њега у зависности од географског положаја епархије.

Циљ овог рада јесте да се истражи какво су вероисповедање епископи у англосаксонској Енглеској морали да дају архиепископу кентерберијском, у

периоду када се Црква на том подручју већ увелико развила, уз помоћ разних континенталних утицаја, али и са карактеристичним одликама острвских црквених архијереја. Приликом овог истраживања било је потребно да се прво анализира историјски контекст на Острву како би црквени живот — коришћење и примена вероисповедања — могао бити правилно протумачен и анализиран. Основно начело историјске методологије које је примењено у овом раду јесте истраживање на основу оригиналних историјских извора, јер су сачувана вероисповедања острвских архијереја из IX века. Допринос овог рада биће у чињеници да је ово — на нашим просторима — иницијално истраживање на пољу вероисповедних формулација у Западној Европи пре 1054. године, а затим и филиоквистичких тежњи у Цркви у Енглеској, а разлог је што су многи истраживачи широм света који се баве средњовековном Западном Европом, једноставно — и без методолошких питања и закључака — прихватили коришћење филиоквистичке интерполације у вероисповедању у Енглеској у IX веку као непобитну чињеницу.

Научна методологија биће спроведена на основу оригиналних писаних вероисповедања из зборника *Canterbury Professions* (The Canterbury and York Society, Vol. LXVII, 1973), који је уредио М. Рихтер, а палеографски обрадио Т. Браун.

Политичке прилике у англосаксонској Енглеској у IX веку

1.1. Цео IX век у Енглеској сматра се раздобљем развоја на социјалном, економском и државнодипломатском плану. У овом веку, јужне англосаксонске острвске области биле су у рукама владарâ Мерсије¹ и Весекса². Мерсија је била доминантна до 820. године, заједно са вазалним државама — Источном Англијом и Кентом, с тим што је тада Весекс био независан од моћне коалиције на челу са Мерсијом. Тако су на Острву постојала два политичка средишта.

¹ Мерсија је била једна од краљевина у оквиру англосаксонске хептархије на Британском острву од VI до XI века. Средиште јој је било у долини реке Трент и њених притока у средњој Енглеској. Ово име је латинска варијанта староанглосаксонског енглеског назива *Mierce* и *Murce*, што у преводу значи *људи са иренице*. Ова краљевина је била веома моћна у англосаксонском периоду, а географски је била ограничена Нортамбријом, Краљевством Јужног Велса, Весексом, Сасексом, Есексом и Источном Англијом. Налазила се у средишњем делу англосаксонске Енглеске, па је због географског положаја, мерсијски владар био у могућности да напада околне владаре и да их после освајања, претвара у вазале.

² Весекс је била једна од седам краљевина у оквиру политичког стања у англосаксонском периоду Енглеске, те један од саставних делова хептархије, као политичко-административног система. Краљевина се налазила на југозападу данашње Енглеске. Весекс је постојао од VI до X века, када улази у састав јединствене англосаксонске енглеске државе. У периоду од 1016. до 1066. године, Весекс је грофовија у саставу Енглеске. После норманског освајања (1066) укинут је англосаксонски систем поделе географских области, а краљевина Весекс је раздељена међу норманским племићима.

Крајем VIII века Офа Мерсијски протерао је Екгберта у прогонство, које је он провео на двору Карла Великог у Ахену. Занимљиво је да ниједан историјски податак у првим годинама IX века није записан о политичким односима на Острву.³ Ричард Абелс наводи да је управо та непознаница последица утицаја ривалских краљевских породица у том периоду.⁴ Однос између мерсијских и вазалских кентских владара био је поремећен, а то се осећало и на црквеном плану, јер су се великаши из Кента сукобили са Црквом, посебно у прве две деценије IX века, а највећи раздор десио се са архиепископом кентерберијским Вулфредом (805–832) због контроле над црквено-манастирском имовином у Кенту. Екгберт је 829. године покорио Мерсију, а годину дана касније је Виглаф повратио своју земљу.⁵ Кирби, историчар англосаксонске Енглеске, оценио је Виглафову победу из 830. године као велики тријумф над Екгбертом, јер је Екгберт изгубио власт над Лондоном, а Мерсија је повратила Есекс и Беркшајр.⁶ Хитер Едвардс наводи да такав велики поход из 829. године Екгберт није могао да одржи и сачува све покорене земље.⁷

Сабор у Кингстону (838) потврдио је добар однос државе и Цркве, тако што су краљ Западних Саксонаца Екгберт и архиепископ кентерберијски Кеолнот обећали један другоме да ће се међусобно подржавати.⁸

И поред губљења доминације у неким острвским областима, Екгбертове војне победе су суштински промениле политичко стање у целој англосаксонској Енглеској, јер је Весекс сада повратио контролу над југоисточним краљевствима — првенствено над Кентом и Сасексом, осим Есекса, а Мерсија тада није успела да поврати контролу над Источном Англијом.⁹ Етелвулф, као

³ Heather Edwards, "Ecgerht [Egbert] (d. 839), king of the West Saxons", in *Oxford Dictionary of National Biography* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 232.

⁴ Richard Abels, "Royal Succession and the Growth of Political Stability in Ninth-Century Wessex", *The Haskins Society Journal: Studies in Medieval History* № 12 (2002): 86–87.

⁵ Frank M. Stenton, *Anglo-Saxon England* (Oxford: Oxford University Press, 1973³), 233.

⁶ David Peter Kirby, *The Earliest English Kings* (London: Routledge, 2000), 157.

⁷ Edwards, "Ecgerht", 232.

⁸ S 1438 ... Hac vero condicione interposita hæc prænominata donatio firma permaneat. quod nos ipsi nostrique heredes semper in posterum firmam inconcussamque amicitiam ab illo archiepiscopo Ceolnotho ejusdem congregatione ecclesie Christi habeamus et ab omnibus successoribus ejus hoc idem patrocinium ac protectionem illius sedis nos et hereditas nostra nostrique heredes quicumque De voluntatis fuerit quod illi sint in omnibus necessitatibus nostris absque omni dubitatione spontaneum paratumque amicali amore semper inveniant. Seu etiam familiæ liberorum monasteriorum qui antiquitus sub jure dominioque abbatum abbatissarumque constituti fuerint qui me meumque patrem Ecgerhtum regem pro suis propriis ac *maximis necessitatibus sibi ad protectionem et ad dominium elegerunt spiritualesque dominos id est episcopos mecum constituti propria voluntate mecum habuerunt ut in omnibus libertas et regula monasterialis vitæ rite ac recte ab omnibus illis servetur. sed et post dies meos sue libertatis electione absque omni obstaculo cuicumque personis digni habeantur. Insuper etiam pro hac nostra susceptione electioneque nequaquam a cuicumque potestatis homine sive regi vel episcopo mai[ori]s minorisve personis accusati calumniantur neque libertas eorum semper in posterum in aliqua frangatur, accessed March 5, 2020, <http://www.aschart.kcl.ac.uk/charters/s1438.html>.*

⁹ Kirby, *The Earliest English Kings*, 191.

Екгбертов син и савладар, у даровницама и повељама из тог доба, био је представљен (*записан*) као краљ Западних Саксонаца и Кента. Када је Етевулф умро (858) оставио је на управу својим синовима: једном Весекс, а другом југоисточна краљевства.¹⁰ Мерсија је остала предмет спора. Етелвулф је, као краљ Кента, дао имовину Христовој Цркви у Кентерберију, вероватно да предупреди било какав утицај Мерсије.¹¹

С друге стране, у прве три деценије IX века Острво се суочавало са викиншким нападима, који су били сурови и нису заобилазили црквене и манастирске поседе. Иако је 836. године Екгберт изгубио од Викинга у Сомерсету,¹² две године касније је победио удружене викиншке и корнволске снаге у бици код Хингстон Дауна, а последице ове победе биле су потискивање викиншких трупа ван Острва и потчињавање краљевства Корнвол, те свођење њиховог поглавице на статус вазала.¹³

1.2. Етелвулф је устројио владарску породицу према каролиншком моделу, а како Јанет Нелсон каже, његова личност оца-владара била је ауторитет, који је објединио породицу. Настављајући политику свог оца у управљању Кентом, Етелвулф је локалним великашима давао власт, док је Црква била у запећку.¹⁴ Међутим, архиепископ кентерберијски био је једна од кључних личности у владарској идеологији краља Западног Кента. Високопозиционирани лаици на архиепископском двору имали су запажено место у краљевској скупштини, а у неким даровницама и повељама били су позиционирани и изнад синова самог краља.¹⁵ Запажа се и да је он први англосаксонски краљ који је на двору имао свештенике,¹⁶ а био је и велики добротвор саборне цркве у Малмсбјурију. Дакле, у политици је живо учествовала Црква, преко својих представника. Да су се црквени великодостојници понашали као племићи или чак као владари, доказ је и пример да је архиепископ кентерберијски Кеолнот, током владавине Етелвулфа, ковао новац у Кентерберију, са крстом који је уједно био и владарски (Етелвулфов) заштитни знак. Тај ковани новац је одређен као Етелвулфов кентерберијски новац. Епископ рочестерски Беорнмод ковао је такође новац у складу са Етелвулфовим крстоцентричним дизајном; који је сматран за Етелвулфов саксонски новац.¹⁷

¹⁰ Richard Abels, *Alfred the Great: War, Kingship and Culture in Anglo-Saxon England* (Essex, UK: Longman, 2005), 31.

¹¹ Kirby, *The Earliest English Kings*, 196.

¹² Edwards, "Ecgerht", 232.

¹³ Stenton, *Anglo-Saxon England*, 237.

¹⁴ Janet Nelson, "Æthelwulf (d. 858), king of the West Saxons", in *Oxford Dictionary of National Biography* (Oxford: Oxford University Press, 2004), 16.

¹⁵ Abels, *Alfred the Great*, 270-272.

¹⁶ David, Pratt, *The Political Thought of King Alfred the Great* (Cambridge: Cambridge University Press, 2007), 113.

¹⁷ *Medieval European Coinage, With A Catalogue of the Coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge: 1: The Early Middle Ages (5th-10th Centuries)*, eds. Philip Grierson, Mark Blackburn (Cambridge: Cambridge University Press, 2006), 288.

Етелвулфов секретар на двору био је Феликс из Франачке, који је успоставио посебан и независан острвски стил писања даровница и повеља, што је указивало на посебан франачки, односно континентални утицај на Западне Саксонце, којим су се издвајали у породици англосаксонских племена у IX веку.¹⁸ У *Лейојису Светиој Бертиена* посебно су истакнути викиншки напади на Британско острво, а 852. године игуман Лупус, духовник Карла Ђелавог, пише Етелвулфу, честита на победи над Викинзима и моли за помоћ за своју Цркву, али пише и Феликсу на западносаксонском двору, како би та помоћ била прослеђена на континент, што указује на Феликсов велики утицај на краља.¹⁹ Добра комуникација франачког и енглеског двора показује пример добрих односа између моћних владара у Западној Европи у том периоду.

Око 850. године Етелвулф је отишао на ходочашће у Рим, што је представљало врхунац његове владавине и утицаја. Тада је добио могућност да изгради свој статус, односно истакнуто место Западних Саксонаца међу европским хришћанским владарима који су остваривали пријатељске везе са Римом.²⁰ Поред добрих односа са Франачком, потврђена је сада добра веза англосаксонских владара и са Римом. С друге стране, то показује и заинтересованост Рима за све западноевропске владаре. Веза Рима и Етелвулфа настављена је и 853. године, када је он послао своје млађе синове — Етелреда и Алфреда — у Рим, што Абел види као утемељење његове посете, односно учвршћивање односа Рима и англосаксонске Енглеске, а посебно изражавање добре воље према епископу Рима. Потврда наведеног јесте и проглас папе Лава IV да је постао Алфредов духовник, и тако је настао духовни однос римског епископа и владара Западних Саксонаца.²¹ У овом Етелвулфовом, али и папином потезу, Кирби²² види да је Алфред желео да обезбеди острвску Цркву и повеже је са Римом, док Нелсон²³ овај потез види као учвршћивање самог Алфредовог владарског статуса на Острву у односу на старије синове, који су претендовали на престо. Ова два врло занимљива осврта на однос са Римом могу показати да су се острвски владари у IX веку борили да успоставе добре односе и са Римом и са Франачком, како због Цркве, тако и због владарске династије, а циљ односа јесте постављање острвских владара раме уз раме са осталим важним владарима у Западној Европи.

¹⁸ Janet Nelson, "England and the Continent in the Ninth Century: III, Rights and Rituals", *Transactions of the Royal Historical Society* Vol. 14 (2005): 16.

¹⁹ Janet Nelson, "Britain, Ireland, and Europe, c.750-c.900", in *A Companion to the Early Middle Ages: Britain and Ireland c.500-c.1100*, ed. Pauline Stafford (Chichester: Wiley-Blackwell, 2013), 234.

²⁰ Abels, *Alfred the Great*, 61-63.

²¹ Исџо, 67.

²² Kirby, *The Earliest English Kings*, 165.

²³ Janet Nelson, "The Franks and the English in the Ninth Century Reconsidered", in *The Preservation and Transmission of Anglo-Saxon Culture: Selected Papers from the 1991 Meeting of the International Society of Anglo-Saxonists*, eds. Paul E. Szarmach, Joel T. Rosenthal (Kalamazoo, Michigan: Western Michigan University, 1997), 144-146.

На други пут у Рим Етелвулф полази 855. године, заједно са Алфредом, док Весекс оставља у рукама најстаријег сина — Етелбалда, а власт над Кентом поверава Етелберту.²⁴ На том путу потврђена је и јака и добра веза са Франачком, јер ова дипломатска експедиција одседа на двору Карла Ђелавог, где је дошло до неколико разговора и до размене дарова. Етелвулф је целу годину остао у Риму, где је даривао Римску Цркву златном круном, мачем, двома свиленим туникама и двома позлаћеним веловима, али и римске клирике и великаше златом и сребром.²⁵ Ови дарови су — како каже Џоана Стори — били на нивоу поклона каролиншких и византијских владара, што би требало да укаже на величину и отменост западносаксонског владара, који је на тај начин био у рангу највећих хришћанских владара у тадашњем цивилизованом свету.²⁶ Уз то, треба имати на уму и каснији запис из XII века Вилијама од Малмсбјурија, који наводи да је Етелвулф платио да се обнови један римски квартал, како би у њему одседали Саксонци, ходочасници у Риму.²⁷

Браћајући се из Рима Етелвулф је поново одсео на двору Карла Ђелавог, подржао га у његовом рату против Викинга, а у јесен 856. године венчао се са Карловом ћерком, Јудит, што је потврдило добре односе ова два народа и државе, посебно ако се зна да су — у том раздобљу — каролиншке принцезе одлазиле у манастир, па је за то време било чудно што је Јудит удата, а посебно то што је удата за страног владара. То је такође показало јаке везе између Франачке и англосаксонске Енглеске. Архиепископ Ремса — Хинкмар крунисао је Јудит и помазао је за краљицу.²⁸ Поред ове новине за Западне Саксонце, десио се и Етелбалдов устанак, којим је старији син желео да оца уклони са престола. И ова неприлика тесно је повезала Етелвулфа са Карлом Ђелавим, јер су се обојица борила против Викинга и против своје властеле, која је желела да обојицу замени својим кандидатом за престо. Важно је напоменути и то да је Етелбалдов устанак подржао епископ шерборнски Еалстан, који је уједно био и његов саветник.²⁹ Тај потез, још једном, показује добар однос Цркве и државне власти у англосаксонској Енглеској.

1.3. Етелбалд, краљ Весекса († 860), био је други од петорице Етелвулфових синова. Његово ангажовање било је, углавном, војно од самог младалачког доба. Етелбалд је водио војску у боју против Викинга код Аклија 851. године. Четири године касније (855), када је Етелвулф отишао на ходочашће у Рим, оставио је баш Етелбалда да влада Весексом, да би он при очевом повратку

²⁴ Abels, *Alfred the Great*, 72.

²⁵ Исио, 75.

²⁶ Joanna Story, *Carolingian Connections: Anglo-Saxon England and Carolingian Francia, c. 750-870* (Aldershot: Ashgate 2003), 238.

²⁷ Abels, *Alfred the Great*, 77.

²⁸ Била је то прва позната помазана франачка краљица, али тако да није седела поред свог супруга, као краљица, већ се само тако називала. Cf. Story, *Carolingian Connections*, 241.

²⁹ Abels, *Alfred the Great*, 81.

подигао устанак против њега. Међутим, када је Етелвулф умро (858), Етелбалд је наставио да влада као краљ Весекса и венчао се са својом маћехом Јудит, како би наставио самостално да влада Острвом, док је од 860. године, када је умро и његов брат Етелберт, Етелбалд завладао и Кентом. Од тог тренутка у англосаксонској историји Весекс и Кент имали су увек јединственог владара. После његове смрти, убрзо затим, овим просторима следећом деценијом владали су његова млађа браћа — Етелберт (860–865) и Етелред I (865–871).

1.4. Етелред I је почео да влада Острвом у веома тешким временима, када су се Викинзи вратили у Енглеску и за пет година освојили Нотрамбрију и Источну Англију, а затим напали и Весекс. Почетком 871. године, на крају своје владавине, Етелред се у четири битке снажно одупро Викинзима: иако је прво поражен у боју код Рединга, победио је Викинге код Ешдауна, да би опет изгубио и код Бејсинга и код Мертана. Исте године је умро. Одмах на почетку владавине, његов наследник Алфред победио је Викинге у одлучујућем боју код Едингтона.

1.5. Личност која је обележила другу половину овог века на Острву јесте Етелбалдов млађи брат — Алфред Велики (847/849–899), а главна одлика његовог рада била је успостављање јединствене и унитарне државе, која ће на челу имати једног надмоћног владара.³⁰ У народу је био познат као милосрдан владар, који је мислио на све људе; на веру и Цркву; на образовање, али тако да основно образовање буде на англосаксонском, а не на латинском језику; као и на реформе и побољшање војног система. Асерије, као његов хронограф и биограф, наводи мало података о Алфредовим односима са континенталним народима:³¹ у његово време је преведена Оросијева *Историја*, дописивао се са патријархом јерусалимским Илијом III,³² али је једна од најбитнијих карактеристика спољне политике однос са Римом, где је у време његове владавине отишло много ходочасника из англосаксонске Енглеске. Алфред је око 890. године био врло заинтересован за Вулфстанов пут ка Јитланду и Балтичком мору, у пруски трговачки град Трусо.³³ Био је у добрим односима са Келтима на северу Острва, а посебно са келтском принцемом, те је извршио политички

³⁰ Током XVI века енглески народ му је дао епитет Велики, па је једини енглески владар који носи то име.

³¹ Charles Plummer, "Alfred the Great", in *Encyclopædia Britannica*, Vol. 1, ed. Hugh Chisholm (Cambridge: Cambridge University Press, 1911¹¹), 582.

³² Остала су сведочанства да је јерусалимски патријарх Илија III (879–907) послао циркуларно писмо владарима на Западу, а између осталих и Алфреду Великом, у коме је тражио финансијску помоћ у обнови Цркве Јерусалимске. Патријарх је 881. године послао писмо и каролиншком владару Карлу са истим захтевом. Како је Асерије записао, Илија је послао Алфреду и поклоне. Упоредити са *Alfred the Great: Asser's Life of King Alfred & Other Contemporary Sources*, eds. Simon Keynes, Michael Lapidus (London: Penguin Classics, 1983), 101.

³³ Paulus Orosius, Robert Thomas Hampson, *A Literal Translation of King Alfred's Anglo-Saxon Version of the Compendious History of the World* (London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1855), 15.

притисак на северни Велс и Мерсију. Алфред је, под утицајем Асерија, помагао ирске и континенталне манастире.

У претпоследњој деценији IX века Алфред је био инспирисан Карловом владавином, па је све ресурсе употребио како би оживео образовање и науку, док је викиншке нападе видео као Божју казну, па је реформисао и верски живот.³⁴ Алфред је позвао све научнике из црквених и образовних кругова и довео их је на свој двор,³⁵ како би они поучавали потомке краљевске и племићких породица, али и унапредили превођење и преписивање књижевних дела на латинском језику,³⁶ различитих аутора из различитих периода светске цивилизације. Најпревођенија је била књига папе Григорија Великог *Пастирска бриџа*, коју је сам Алфред упућивао свим епископима на Острву. Ипак, остаје чињеница да се о црквеном животу у доба Алфреда Великог мало зна, а сигурно је да су у викиншким нападима пострадали неки манастири, затим да је Алфред основао манастире у Ателнију, у коме је настанио монахе из страних земаља, и Шафтесбјурију, али и неколико манастирских кућа у Весексу, где је несистематично, односно с времена на време спроводио реформе у црквеном животу и институцијама, јер је његов циљ био да само образовани епископи, свештеници и монаси могу да поучавају побожан народ о Царству небеском.³⁷ То образовање свештеници су могли да добију у школи на двору овог владара, односно да под јаким франачким утицајем уче богословље на континенту.

2. АНАЛИЗА ВЕРОИСПВЕДАЊА У АНГЛОСАКСОНСКОЈ ЕНГЛЕСКОЈ У IX ВЕКУ. БОГОСЛОВСКИ ОСВРТ

2.1. Симболе вере које су написали епископи и првојерарси у епархијама у англосаксонској Енглеској у IX веку пратимо према областима које су била најразвијеније, односно према политички најдоминантнијим краљевинама. То су били на првом месту Мерсија, Кент и Весекс.

Миранда Вилкокс је истакла да су вероисповедања у англосаксонској Енглеској била део култа и ритуални дискурс.³⁸ Она је написала обимну студију о вероисповедањима епископа у англосаксонској Енглеској, али није детаљно разрадила догматске утицаје и различитости у самим текстовима. Поменула

³⁴ Plummer, "Alfred the Great", 583.

³⁵ Примбалд и Јован Саксонски дошли су из Франачке; Плегмунд, кога је Алфред поставио за кентербериског архиепископа 890. године, затим епископ ворчестерски Верферт, Етелстан и тадашњи краљевски капелан Вервулф су дошли из Мерсије; а Асерије је на Алфредов двор дошао из Велса. Упоредити са *Alfred the Great, Asser's Life of King Alfred*, 92.

³⁶ Antonia Gransden, *Historical Writing in England: c. 500 to c. 1307* (London: Routledge, 1996), 34.

³⁷ Barbara Yorke, *Wessex in the early Middle Ages* (Leicester: Leicester University Press, 1995), 201.

³⁸ Miranda Wilcox, "Confessing the Faith in Anglo-Saxon England", *Journal of English and Germanic Philology* 113, № 3 (2014): 309.

је тзв. Атанасијев Символ вере, али није стављала текст овог вероисповедања у контекст односа и утицаја владарâ и црквених великодостојника из Франачке и англосаксонске Енглеске. Посебно треба истаћи да је Вилкокс у једном делу студије истакла феномен *filioque*, али није улазила у утицаје и тумачила догматска прејемства филиоквистичке интерполације у вероисповедањима англосаксонских епископа у IX веку. Међутим, нагласила је да употреба ових Символа вере није била литургијска, што се врло јасно закључује и по структури и по садржају.³⁹ То су били пре догматско-канонски текстови који су показивали оданост епископа архиепископу кентерберијском, односно надмоћном владару.

Врло је занимљива чињеница да су вероисповедања у првој половини IX века углавном уопштена и немају развијену тријадологију, већ су усредсређена на то да се објасни коме је подређена епархија одакле долази епископ који пише тај Символ вере. Карактеристика многих вероисповедања из поменутог периода јесте и то што се говори о Богу као монади, као да је било неопходно да се изрази монотеистичка вера. Ово је закључено из вероисповедања која су сачувана и која су написали епископи из Хирфорда, Шерборна, Рочестера, али и оних епархија које су биле под јурисдикцијом кентерберијског архиепископа — Лондон, Винчестер, Личфилд, Лестер, Ворчестер, Елмам, Линдси, да би на крају била анализирана и вероисповедања епископа из Корнвола и Данвича, као најудаљенијих делова Острва. Користећи чињенице из политичког контекста овог периода јасно је зашто су сведочанства остала баш из ових епархија које су биле у вези са најмоћнијим владарима у тадашњој Енглеској, али и због утицаја владара на вазална подручја и њихове епархије. Све се то дешавало због добрих односа Цркве и владара у англосаксонској Енглеској у IX веку.

У доба шеснаестог и седамнаестог архиепископа кентерберијског Вулфреда (805–832)⁴⁰ и Кеолнота (833–870)⁴¹ своја вероисповедања написали су

³⁹ *Исѿо*, 327.

⁴⁰ Nicholas Brooks, *The Early History of the Church of Canterbury: Christ Church from 597 to 1066* (Leicester: Leicester University Press, 1984), 45. О Вулфредовом детињству се не зна много, а претпоставља се да је био из племићке породице из Средњег Есекса. Од 805. године, када је наречен за архиепископа кентерберијског, радио је на реформама међу клирицима и у Цркви уопште. Сукобио се са мерсијским владарима у вези са манастирском имовином. Путовао је у Рим на ходочашће. Вулфред је био први архиепископ у англосаксонској Енглеској, који је ковао новац са својим ликом.

⁴¹ За Кеолнота не постоје сведочанства да је био у црквеној јерархији у Кентерберију пре него што је постао архиепископ (833). Знајући политичке прилике у англосаксонској Енглеској у првој половини IX века, можемо истаћи да се, као архиепископ, Кеолнот сусрео са двама кључним проблемима: стални викиншки напади на острвске обале, али и на манастире и храмове; те промена политичких односа у англосаксонској Енглеској. И поред свог политичког става, 838. године успео је да кентерберијску катедру наметне као најзначајнију црквену јединицу за цело Острво и поправи односе своје катедре са острвским свевладарем, те да од њега добије привилегије за црквену имовину и повластице за јерархију.

епископи: Етелнот, Кеолберт и Деорвулф из Лондона; Вигтенг, Херфрит,⁴² Хелмстан, Свитун и Еалфрит из Винчестера; Херевин, Хумберт,⁴³ Кинесфрит и Тунберт из Личфлда; Вулфхред, Едулфус, Деорлаф и Мукел из Хирфордa; Беортред из Линдсија; Ретлун из Лестера; Хеберт из Ворчестера; Хунфрит из Елмама; и, на крају, Кенстек из Корнволла и Етелвелд из Давича, као вазалних и најудаљенијих области. Овако развијена митрополитанска мрежа указује и на чињеницу да је кентерберijski архиепископ био усмерен ка епархијама које су биле на различитим деловима Острва и самим тим себе видео као првог у острвској Цркви, што указује на чињеницу да је план римског епископа Григорија Великог из VII века да на Острву буду две митрополије од по дванаест епархија превазиђен, највероватније због политичких околности услед развоја идеје о једном свевладару на Острву.

2.2. На прелазу из VIII у IX век епископ ворчестерски Денеберт (798–800) у свом вероисповедању користи тзв. Атанасијев *Символ вере*, који сажима никејску тријадологију, али са филиоквистичком пневматологијом — *spiritus sanctus a patre et filio...*⁴⁴ Дакле, филиоквистичке асиурације јосије њек на крају VIII века — у вероисповедању епископа Денеберта, и то због очигледној уједињавајућој Цркве у Франачкој држави, где зри филиоквистичка пневматологија као јоседности Франачке Цркве и врши уједињавање на своје суседе и на све области које су биле инјересна зона Франачке државе.⁴⁵

2.2.1. Како је наведено у *Canterbury Professions*, Рихтер наводи да је потписник првог вероисповедања у IX веку епископ хирфордског Вулфхерд⁴⁶ (хиротонисан 801), у коме је изражена православна тријадологија без икаквих филиоквистичких алузија:

... credo in primum in nouissimum Deum, unum ac uerum, trinum personis, unum subsistentia, qui est pater et filius et spiritus sanctus, Deus unus,

⁴² Вероисповедање је само фрагментарно сачувано. *Canterbury Professions*, ed. Michael Richter (Torquay: Devonshire Press, 1973), 13.

⁴³ Символ вере није сачуван у целини већ само у деловима, *Canterbury Professions*, 13.

⁴⁴ Атанасијев Символ вере (*Symbolum Athanasianum*, који се још назива и по првим речима текста *Symbolum Quicumque* или *Quicumque uult*) у *Шаф-Херцој енциклопедији* назван је термином *ѡакозвани* зато што је у XX веку, филолошким и догматским истраживањима, утврђено да је настао у јужној Галији измеђи 450. и 600. године, а да на Истоку није био познат све до XII века, Samuel Macauley Jackson, *New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, Vol. I (London - New York: Funk and Wagnalls, 1908), 338. Текст се обично дели у два одељка: први је скоро у целини инкорпориран у вероисповедање епископа Денеберта и говори о тријадологији, а други део се односи на христологију. Упоредити са Andrew Ewbank Burn, *The Athanasian Creed and its Early Commentaries*, Vol. IV, part 1 (Cambridge: The University Press, 1896); Herbert Richardson, Jasper Hopkins, "On the Athanasian Creed", *The Harvard Theological Review* 60, № 4 (1967): 483-484.

⁴⁵ *The Insular Tradition: Theory and Practice in Transpersonal Psychotherapy*, eds. Catherine E. Karkov, Michael Ryan, Robert T. Farrell (New York: SUNY Press, 1997), 174.

⁴⁶ Вулфхерд (†823), епископ Хирфорда, хиротонисан је између 799. и 801. године, а по предањем вероисповедању претпоставља се да је хиротонисан после 801. године. Био је на хирфордској катедри све до свог упокојења — 823. године.

incomprehensibilis, inestimabilis, ineffabilis, inuisibilis, quia quod est et quod erit, hoc semper fuit qui semper est, quia in Deo iteratio non est, sed semper trinitatis similis in eternum perfectio est, sicut ipse de se testatur dicens: *Audi Israel, Deus tuus unus est, cui celum sedes est et terra scabellum pedum eius.*⁴⁷

2.2.2. Његов савременик, епископ Шернборна — Вигберт (хиротонисан између 794. и 801. године) у вероисповедању наводи папу Григорија Великог (*sanctus Gregorius pater noster in Deo*) и нема развијену тријадологију у поднетом Символу вере.⁴⁸

2.2.3. Следеће вероисповедање које анализирамо јесте оно написано руком Боернмод, епископа Рочестера (хиротонисаног 804),⁴⁹ које изражава вероисповедање са пнеуматолошком опаском — *fauente spiritu sancto* — али са посебним освртом на еклесиологију, која је у вези са политичким стањем на Острву:

Qui inter prouinciales episcopos primatum habere ex concessa desuper auctoritate conspicitur... archiepiscopo Ethelarde, capiti meo honorem debitum atque parentiam deuotam in cunctis que, exigente quavis necessitate ecclesiastica, iusseris, exhibiturum humiliter, nichilque aduersitatis seu lesionis contra beatitudinem tuam aut contra orthodoxam ecclesiam, ... Quod si forte quippiam de pollicitationibus istis, que ultronea uoluntate hic scripsi...⁵⁰

2.2.4. После ова три вероисповедања Рихтер доноси девет вероисповедања оних епископа који су били под јурисдикцијом архиепископа кентерберијског Вулфреда (805–832). Све се то дешавало пре реформског сабора у Кингстону (838), на коме су се помирили црквени великодостојници из Кента и надмоћног владара. Занимљиво је да се анализирају вероисповедања и утицаји у овом периоду прве половине IX века јер је однос између владара у Мерсији и Кенту био је поремећен, а то се рефлектовало на црквене јерархе у тим областима, јер су се великаши из Кента сукобили са Црквом, и то са архиепископом кентерберијским Вулфредом (805–832), због контроле над црквено-монастирском имовином у Кенту.

2.2.5. Прво вероисповедање у том периоду јесте оно које пише епископ Лондона — Етелнот⁵¹ (вероисповедање је достављено у периоду 805–811). Оно то није у правом смислу речи, већ одише општом монотеистичком атмосфером и говори о Цркви и Богу уопште.⁵² Дакле, нема познату и утврђену вероисповедну структуру.

⁴⁷ *Canterbury Professions*, 4–5.

⁴⁸ *Исцхо*, 5.

⁴⁹ Боернмод је хиротонисан за епископ Рочестера 804. године, а на катедри је провео скоро четири деценије, све до свог упокојења између 842. и 844. године.

⁵⁰ *Canterbury Professions*, 6.

⁵¹ Етелнот је био хиротонисан за епископа града Лондона између 805. и 811. године, јер је тада достављено његово вероисповедање. Био је на катедри између 816. и 824. године.

⁵² *Canterbury Professions*, 8.

2.2.6. Следећи Символ вере написао је епископ Винчестера — Вигтегн⁵³ (хиротонисан у раздобљу 805–814). Ово вероисповедање најприближније је онима из периода Ране Цркве, а даје јасну и сажету тријадологију:

Credo in Deum patrem et filium et spiritum sanctum, filium natum ac passum pro humani generis redemptione et salute, cuius potestas et imperium erat ante seculum, et regni eius non erit finis.⁵⁴

2.2.7. Епископ из Личфилда — Херевин⁵⁵ наглашава у вероисповедању да је потчињен архиепископу кентерберијском и да је Црква којом он председава усмерена ка Англима. Даје опште монотеистичке оквири у свом вероисповедању и не разрађује тријадолошки концепт: *Deo omnipotenti*.⁵⁶

2.2.8. Ретлун (Хретхун)⁵⁷ (814–816), епископ лестерски, такође одређује везу своје Цркве са кентерберијским архиепископом као са светом митрополијом (*tue metropolitane sancte*). И у овом Символу вере приметно је монотеистичко исповедање вере у Бога Творца:

Cum enim inuisibilis Deus creator omnium pro sua pietate et pro maxima necessitate humani generis mundo per carnem uisibilis apparuit atque sanctam catholicam ecclesiam sacro suo sanguine comparauit eamque per sanctos apostolos electosque doctores rectam in eum docuit fidem habere, postea mos sancte ecclesia inoleuit, ut quando alicuius prouincie episcopus aut de seculo migraret, aut alia qualicumque conditione Deus uoluisset ut eo uiuente ad illam parochiam nouus institueretur episcopus, libellum sue confessionis sueque fidei atque eius obedientie sinceriter suo metropolitano debuisset offerre...⁵⁸

2.2.9. Хеберт, епископ Ворчестера⁵⁹ (хиротонисан 822), исказује у свом вероисповедању сажету — потпуно православну — тријадологију, иако уједно наводи да је његова митрополитска катедра, којој је црквено потчињен, Кентерберијска архиепископија:

...credo in Deum, patrem et filium et spiritum sanctum, filium natum et passum pro humani generis redemptione et salute, cuius potestas et imperium erat ante seculum, et regni eius non erit finis.⁶⁰

2.2.10. Хунфрит, епископ у Елмаму (хиротонисан у периоду 816–822), исповеда монотеистичку сажету веру и у посебном делу вероисповедања наводи

⁵³ Вигтегн је хиротонисан за епископа винчестерског у раздобљу између 805. и 814. године, а на катедри је био све до 836. године, када се упокојио.

⁵⁴ *Canterbury Professions*, 8.

⁵⁵ Херевин је био епископ личфилдски од именована за катедру између 814. и 816. године, па све до свог упокојења 818. године.

⁵⁶ *Canterbury Professions*, 8–9.

⁵⁷ Ретлун (Хретхун) био је хиротонисан између 814. и 816. године, јер је тада доставио своје вероисповедање. На катедри је био до децембра 840. Године, када се упокојио.

⁵⁸ *Canterbury Professions*, 10.

⁵⁹ За епископа ворчестерског хиротонисан је 822. године, а на катедри је провео више од три деценије. Упокојио се 845. године.

⁶⁰ *Canterbury Professions*, 11.

да је његова епархија потчињена Кентерберијској архиепископији. Његов Символ вере, који је предао кентерберијском архиепископу пред хиротонију, почиње:

Cum enim omnipotens et misericors Deus pro sua pietate et misericordia et pro maxima necessitate humani generis mundo per carnem uisibilis apparere dignatus est atque sanctam catholicam ecclesiam sacro suo sanguine adquisiuit eamque per suos predicatores electosque doctores orthodoxam in eum docuit fidem habere, postea mos inoleuit ut quotienscumque alicuius prouincie episcopum de hoc seculo ad Dei iudicium peruenire contigerit atque alium pro eo...⁶¹

2.2.11. Вероисповедање епископа Лондона — Кеолберта⁶² (хиротонисаног у периоду 816–824) сажето је и аутор одређује уопштено Бога као Свету Тројицу:

... omnipotenti Deo et omnibus sanctis eius confiteor sanctam et adorandam trinitatem et ueram unitatem ecclesiasticamque fidem, quamquam ac probabiles priores patres nostri sanxerunt et [...] me uita canonicè credere, custodire et predicare, Deo auxiliante, curando semperque tota intentione mentis et corporis cum almo prospectori Christo propiciante...⁶³

2.2.12. Последње вероисповедање које је предато архиепископу Вулфреду (805–832) јесте Еадулфово (825–832), које нема структуру, али ни садржај, Символа вере. Тај текст више је сведочење политичке и црквеноканонске ситуације у том периоду у Кентерберијској архиепископији, док се Бог доживљава на старозаветни начин.⁶⁴

2.2.13. Уместо Вулфреда, на кентерберијску архиепископску катедру долази Кеолнот (833–870), који ће бити првојерарх коме ће епископи под јурисдикцијом ове архиепископије писати вероисповедање пуне четири деценије.

Епископ Личфилда — Кинефрит⁶⁵ (832–836) шаље Кеолноту вероисповедање иако је хиротонисан годину дана пре него што је Кеолнот и постао кентерберијски архиепископ. Текст је развијене форме и јасно изражава тријадологију, која је искварена исповедном формулацијом: ... credo et in spiritum sanctum, procedentem a patre et filio...⁶⁶ Кинефрит дели текст на пет одељака, од којих први и последњи представљају увод и закључак. У уводу епископ говори да му је Бог дао могућност да служи Цркви у доба архиепископа Кеолнота, а затим у следећем делу говори о претходницима (*йрецима*) и блаженим Оцима: Алдулфу (799–803), Херевину и Етелвалду. Трећи део је Кинефритово

⁶¹ *Canterbury Professions*, 11–12.

⁶² Кеолберт је био најзначајнији епископ града Лондона у IX веку, а био је на катедри све до седме или осме деценије овог века. Дакле, био је епископ око педесет година.

⁶³ *Canterbury Professions*, 12–13.

⁶⁴ *Исџо*, 14.

⁶⁵ Кинефрит је био хиротонисан између 830. и 836. године, а умро је између 841. и 845. године.

⁶⁶ *Canterbury Professions*, 15.

вероисповедање. На почетку он каже да исповеда православну и католичанску веру, затим пише:

... credo in unum Deum, patrem omnipotentem... credo et in Iesum Christum filium eius unicum dominum nostrum, cenceptum de spiritu sancto et natum ex Maria uirgine...⁶⁷

2.2.14. У свом Символу вере Кинефрит опширно исповеда христолошку догму, а затим говори пневматолошки неисправну, већ поменућу форму да Дух Свети исходи и од Оца и од Сина, што осликава утицај франачких теолога за време Карла Великог и после њега, односно из раздобља каролиншке ренесансе. Трећи и последњи део Кинефритовог вероисповедања чини члан који говори о Цркви: *et unam sancta catholicam apostolicamque ecclesiam*, да би завршио као што завршава Никејски Символ вере (325), уз додатак да верује у васкрсење тела и да ће вечни живот доћи. Затим наставља да верује у шест васељенских сабора и да осуђује (анатемише) све оне који су на њима осуђени. Овај део вероисповедања завршава: ... *qualiter unum Deum in trinitate et trinitatem in unitate ueneror, debuisssem stilo percurrente pronuntiare*.⁶⁸

Четврти део Кинефритовог Символа вере јесте једна врста морално-пастирског трактата, а пети део је налик поздраву и благослову по узору на новозаветне посланице.⁶⁹ То ће бити узор за писање неколико вероисповедних формулација у наредном периоду.

2.2.15. Следеће вероисповедање предао је епископ Винчестера — Хелмстан⁷⁰ (хиротонисан 838–839). У том Сумволу вере јасно се виде политичке претензије Западних Саксонаца и јурисдикциона везаност катедре Винчестера за Кентерберијску архиепископију, али и за римску катедру: *Romana ecclesia et apostolice sedis dignitas*...⁷¹ На крају епископ Хелмстан помиње и Светог Августина, који је из Рима послат да крсти Саксонце на Британском острву. На крају вероисповедања говори о Богу на старозаветни начин.

2.2.16. Епископ Линдзија — Беортред⁷² (836–839) пише вероисповедање у сличном маниру као и претходно, без објашњења догматских учења са акцентом на јурисдикциону повезаност са кентерберијским архиепископом Кеолнотом. У боље развијеном догматском учењу од претходног, Беортред је нагласио да исповеда православну и католичанску веру и верује у шест васељенских сабора. Своје вероисповедање завршава:

⁶⁷ *Исїио*.

⁶⁸ *Исїио*.

⁶⁹ *Исїио*, 16.

⁷⁰ Према датирању његовог вероисповедања закључује се да је хиротонисан између 838. и 839. године, а био је на катедри до 844. односно 852–853. године.

⁷¹ *Canterbury Professions*.

⁷² Беортред је хиротонисан између 836. и 839. године, те је на катедри био све до упокојења, између 862. и 866. године.

Ego Berhtrede episcopus, pace confirmata omnium Dei sacerdotum ecclesiarumque, sancta decretal canonum catholicorum et diffinitionem priorum modernorumque pontificum consentiens subscripsi.⁷³

2.2.17. Тунберт⁷⁴ (хиротонисан 841–844), епископ из Личфилда, доноси једно развијено вероисповедање, уз истицање различитих атрибута Бога Оца: omnipotens, misericors ... У другом делу вероисповедања говори се о вези епархије Личфилда и Кентерберијске архиепископије.⁷⁵

2.2.18. Следеће вероисповедање епископа винчестерског Свитуна⁷⁶ (хиротонисаног 852) фрагментарно је сачувано и нема алузија на тријадолошку карактеристику исповедања вере.

2.2.19. Епископ Лондона — Деорвулф⁷⁷ (хиротонисан 845–862) пише развијено вероисповедање, које започиње наводима из псалама, па се истиче веза лондонске и кентерберијске катедре уз помињање архиепископа Кеолнота. Тек тада Деорвулф исповеда веру у Оца:

... Deum patrem omnipotentem ante omne seculum consistentem et in sua diuina potestate omnem creaturam creantem ac regentem,⁷⁸

у Сина:

et filium unigenitum ex patre, uenientemque in mundum sicut per ora patriarcharum et prophetarum promissum est,⁷⁹

и у Духа Светога:

et spiritum sanctum procedentem ex patre et filio...

Дакле, лондонски епископ исповеда филиоквистичку веру и даље — у последњем делу вероисповедања — наставља о јурисдикционим односима Лондона и Кентерберија.

2.2.20. Деорлаф,⁸⁰ епископ Хирфорда (857–866), пише вероисповедање састављено из пет делова. У првом делу Деорлаф говори о вези између архиепископа Кентерберија (*in officium episcopale*) и његове катедре (*congregatio Herefordensis ecclesie*), да би у другом делу навео све претходнике на катедрима.

⁷³ *Canterbury Professions*, 17.

⁷⁴ Тунберт је био хиротонисан између 841. и 845. године, а упокојио се између 857. и 862. године.

⁷⁵ *Canterbury Professions*, 18–19.

⁷⁶ Свитун, данашњи патрон саборне цркве у Винчестеру, био је епископ од 852. године до 863. године, када је умро. За светитеља је проглашен јер су се над његовим моштима дешавала многобројна чуда, те је убрзо проглашен за патрона своје катедралне цркве.

⁷⁷ Деорвулф је хиротонисан за епископа града Лондона између 845. и 860. године, а упокојио се у периоду од 867. до 896. године.

⁷⁸ *Canterbury Professions*, 20.

⁷⁹ *Исџо*.

⁸⁰ Деорлаф је хиротонисан између 857. и 866. године, што се запажа према датовању предаје вероисповедања, а упокојио се у раздобљу између 884. и 888. године.

Нажалост, трећи део, где се налазило исповедање вере у Свету Тројицу, није сачуван у целини, тако да није могуће реконструисати текст, нити видети да ли је и он, као и његов савременик и епископ Лондона, имао филиоквистичко учење. Четврти део говори о његовом схватању Бога и човека, а последњи — пети део је својеврсни благослов, као што је и Кинефрит (832–836) завршио своје вероисповедање. Структура овог Символа вере иста је са оном коју пише Кинефрит у четвртој деценији IX века, што показује и прејемство догматског учења архијереја Хирфорда и Личфилда.

2.2.2.1. Следећи епископ Хирфорда, за кога се не зна сигурно како се зове, написао је слично вероисповедање, које је структурирано као и претходно, али коме је сачуван и део где је представљено догматско учење, које указује на филиоквистичке интерполације у вероисповедању. У првом делу је истакнуто схватање епископије као пуне Цркве, која је у вези са архиепископијом Кентерберија (*in officium episcopale*), а у другом делу се помињу исти претходни првојерарси као и у Деорлафовом вероисповедању.

Трећи део Символа вере је кључан, јер доноси догматско учење које је спорно. Дакле, у Хирфорду је у другој половини IX века исповедано филиоквистичко учење у оквиру пневматологије. Трећи део показује развијену тријадологију, тако што је Отац: *patrem omnipotentem, conditorem uisibilium et inuisibilium rerum*; а у Сина верује да је: *Deum uerum, conceptum de spiritu sancto et natum ex Maria uirgine*, и даље се наставља учење Никејско-константинопољског Символа вере. Међутим, у сегменту трећег одељка вероисповедања, које се тиче Духа Светог, ипак је записана филиоквистичка интерполација: *Credo in spiritum sanctum, procedentem a patre et filio, uiuificantem uniuersa, que in celis sicut et in terriis...*⁸¹

Четврти и пети одељак овог вероисповедања епископа хирфордског су врло слично написан онима његовог претходника Деорлафа.

Структура и овог Символа вере иста је са оном коју је имало вероисповедање Кинефрита из Хирфорда (832), што опет указује на догматско предање у епархијама Хирфорда и Личфилда.

2.2.2.2.1. Последња два вероисповедања у овом приказаном низу јесу она два које су доставили епископи Корнвола и Данвича и покривају период од четврте до краја седме деценије IX века. Иако су ове две епархије носиле келтско наслеђе, вероисповедања двојице првојерараха са севера показују франачке утицаје. То је био период владавине Алфреда Великог, а он је био у добрим односима са Келтима на северу Британског острва, те је извршио политички притисак на северни Велс и Мерсију. Не треба занемарити и чињеницу да је Алфред помагао ирске и континенталне манастире. Уз келтско наслеђе евидентно је да је филиоквистички утицај преузет са европског континента. На тај начин, повезани су сви епископи, чак и вазалних територија,

⁸¹ *Canterbury Professions*, 22.

са нормативном владарском политиком, која рефлектује добру сарадњу и повезаност англосаксонске и франачке државе и Цркве.

Епископ Кенстек (833–870) из Корнвола⁸² на почетку вероисповедања истиче да он столује у манастиру у Корнволу и да је изабран од најсветијег оца — архиепископа Кеолнота, чије име другачије пише него сви остали (*Ceolnod*). Затим следи сажето исповедање вере у стандардном облику: у Оца, Сина, али о Духу Светоме Кенстек говори у филиоквистичком маниру: *similiter et in spiritum sanctum procedentem de patre et filio, coadorandum ac glorificandum*.⁸³

2.2.22.2. Епископ Етелвелд (845–870) из Данвича⁸⁴ пише кратко и сажето вероисповедање, које започиње помињући Кеолнота, као првог, затим следи исповедање вере у Бога Оца, Сина и Светога Духа, али као и његов старији савременик Кенстек, пише филиоквистички: *sanctum quoque spiritum ex patre et filio procedentem...* Своје вероисповедање завршава потврдом да је Символ вере који је предао архиепископу написао својом руком.⁸⁵

Анализа ових вероисповедних формулација указује на везу између државних владарâ и црквених великодостојника, односно на утицај франачких владарâ и ахенско-римских традиција у догматском и духовном смислу. Франачки утицај је усмерен на ширење владарске идеологије на острвске владаре, али и на богословско учење. Рим утиче својом формом и духовним редом, док англосаксонски ходочасници шире духовне утицаје из Рима на све епархије на Острву. Занимљиво је да концепт папе Григорија Великог за устројство Англосаксонске Цркве из VII века није узет у обзир у IX веку и да острвски црквенојерархијски систем прати владарскополитичку организацију племена на Британском острву.

ЗАКЉУЧАК

Истраживање написаних вероисповедања које су епископи предавали архиепископу кентерберијском има мултидисциплинарни циљ, јер у исто време повезује систематско богословље са историјским и политичким приликама на том географском простору и на тај начин повезује намере владара да у Цркви наметну своју спољну и унутрашњу политику. Као добар и издвојен

⁸² Корнвол је област на крајњем југозападу Британског острва и граничи се на северу и западу са Келтским морем, а на југу са Ламаншом. И данас, као и у средњем веку, географска област Корнвола подудара се са административном и политичком јединицом — грофовијом Корнвол. У неолиту, бронзаном и гвозденом добу било је насељено Бритима, који су имали развијене културне и трговачке везе са суседним Велсом, Ирском и Бретањом. У каснијем периоду трајали су сукоби са англосаксонским племенима која су желела да потчине овај део Острва.

⁸³ *Canterbury Professions*, 24.

⁸⁴ У раздобљу англосаксонске Енглеске (до 1066) Данвич је био главни град краљевства Источних Англа, али и лука, која је била на мети викиншких напада. Лука Данвич је била до касног средњег века — у економском и трговачком смислу — у рангу Лондона. Пад ове области и самог града почиње у XIII веку. У англосаксонском периоду име овог града било је *Dommos*.

⁸⁵ *Canterbury Professions*, 24.

пример за тако нешто у средњем веку, узет је пример епископа у епархијама у англосаксонској Енглеској који су у вези са Кентерберијем, Римом и Франачком државом, те на тај начин показују и флуентност догматских учења на тим просторима Западне Европе. Остварени циљ овог истраживања јесте да су вероисповедање епископи у англосаксонској Енглеској давали архиепископу кентерберијском после избора и именовања, и то у периоду када се Црква на том подручју увелико развила и доживела чак и свој врхунац. Међутим, у истраженим вероисповедањима осећа се и континентални утицај, али и утицај оних епископа који су управљали епархијама које имају везу са другим епархијама чији епископи користе вероисповедне формулације утицајних епископа.

У току овог истраживања анализиран је историјски контекст у англосаксонској Енглеској у IX веку, а затим је у другом делу рада кроз непосредну текстуалну анализу Символа вере закључено да ли је било утицаја и да ли је сама вера тих епископа православна или није. Основно начело историјске методологије које је примењено у овом раду јесте истраживање на основу оригиналних историјских извора из IX века.

Евентуални научни допринос овог рада лежи у чињеници да је доказано да је политички утицај био велики и да је на основу спољне политике долазило до утицаја на писање вероисповедних формулација епископа у англосаксонској Енглеској, што се запажа у филиоквистичким тежњама епископа који су своја вероисповедања слали архиепископу кентерберијском Кеолноту: Кинифрит из Личфилда, Деорвулф из Лондона, Мукел из Хирфорда и епископи из нових вазалних области Корнвола и Данвича. Дакле, на првом месту то су епископи који су у вези са Кентерберијем, односно преко свевладара у Енглеској и са Франачком државом. Посебно то што је секретар на двору краља Етелвулфа био Феликс из Франачке од четврте до шесте деценије IX века. Дакле, осетан је утицај позне каролиншке ренесансе у англосаксонској Енглеској. Јасно је да су богословски утицаји у Енглеску стигли из Франачке, а не из Рима, иако је веза владара и јерархије требало да дође из апостолске катедре. Велики број ходочасника из Енглеске у Рим показује само духовну везу на највишем нивоу, али је утицај на образовни ситем и сам двор у Енглеској долазио из Ахена. Дакле, каролиншка ренесанса је умногоме утицала на англосаксонске владаре и тако је политичко-културолошко-богословски утицај прелазио на острвске црквене великодостојнике. Тај утицај се најбоље огледао у текстовима вероисповедања англосаксонских архијереја у IX веку. Миранда Вилкокс анализира само Вулфстанов и Кинифритов Символ вере, јер ова два вероисповедања издваја као репрезент тадашњег стања у Цркви и односа са државом, те анализира са историјско-лингвистичког аспекта и доводи у везу вероисповедања са стилем папских аката, али и истиче одјек каролиншке епистографије.⁸⁶

⁸⁶ Wilcox, "Confessing the Faith in Anglo-Saxon England", 332.

Истраживање вероисповедања у англосаксонској Енглеској мора да буде настављено и кроз наредни период, све до битке код Хејстингса 1066. године, када је нестала држава — англосаксонска Енглеска — и настала нова политичка творевина на Острву — англонорманска Енглеска. Управо преко анализе Символа вере у периоду од VII до XI века могу се истраживати утицаји на државу и Цркву на Британском острву, али и односи државе и Цркве међу англосаксонским племенима на Острву.

БИБЛИОГРАФИЈА

BIBLIOGRAPHY

- Abels, Richard. "Royal Succession and the Growth of Political Stability in Ninth-Century Wessex." *The Haskins Society Journal: Studies in Medieval History* № 12 (2002): 82-98.
- Abels, Richard. *Alfred the Great: War, Kingship and Culture in Anglo-Saxon England*. Essex, UK: Longman, 2005.
- *Alfred the Great: Asser's Life of King Alfred & Other Contemporary Sources*, eds. Simon Keynes, Michael Lapidge. London: Penguin Classics, 1983.
- Brooks, Nicholas. *The Early History of the Church of Canterbury: Christ Church from 597 to 1066*. Leicester: Leicester University Press, 1984.
- Burn, Andrew Ewbank. *The Athanasian Creed and its Early Commentaries*, Vol. IV, part 1. Cambridge: The University Press, 1896.
- *Canterbury Professions*, ed. Michael Richter. Torquay: Devonshire Press, 1973.
- Edwards, Heather. "Ecgbert [Egbert] (d. 839), king of the West Saxons." In *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Gransden, Antonia. *Historical Writing in England: c. 500 to c. 1307*. London: Routledge, 1996.
- Jackson, Samuel Macauley. *New Schaff-Herzog Encyclopedia of Religious Knowledge*, Vol I. London - New York: Funk and Wagnalls, 1908.
- Kirby, David Peter. *The Earliest English Kings*. London: Routledge, 2000.
- *Medieval European Coinage, With A Catalogue of the Coins in the Fitzwilliam Museum, Cambridge: 1: The Early Middle Ages (5th-10th Centuries)*, ed. Philip Grierson, Mark Blackburn. Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
- Nelson, Janet. "Æthelwulf (d. 858), king of the West Saxons." In *Oxford Dictionary of National Biography*. Oxford: Oxford University Press, 2004.
- Nelson, Janet. "Britain, Ireland, and Europe, c.750-c.900." In *A Companion to the Early Middle Ages: Britain and Ireland c.500-c.1100*, ed. Pauline Stafford, 231-247. Chichester: Wiley-Blackwell, 2013.
- Nelson, Janet. "England and the Continent in the Ninth Century: III, Rights and Rituals." *Transactions of the Royal Historical Society* Vol. 14 (2005): 11-24.
- Nelson, Janet. "The Franks and the English in the Ninth Century Reconsidered." In *The Preservation and Transmission of Anglo-Saxon Culture: Selected Papers from the 1991 Meeting of the International Society of Anglo-Saxonists*, eds. Paul E. Szarmach, Joel T. Rosenthal, 141-158. Kalamazoo, Michigan: Western Michigan University, 1997.

- Orosius, Paulus, Robert Thomas Hampson. *A Literal Translation of King Alfred's Anglo-Saxon Version of the Compendious History of the World*. London: Longman, Brown, Green and Longmans, 1855.
- Plummer, Charles. "Alfred the Great." In *Encyclopædia Britannica*, Vol. 1, ed. Hugh Chisholm. Cambridge: Cambridge University Press, 1911¹¹.
- Pratt, David. *The Political Thought of King Alfred the Great*. Cambridge: Cambridge University Press, 2007.
- Richardson, Herbert, Jasper Hopkins. "On the Athanasian Creed." *The Harvard Theological Review* 60, № 4 (1967): 480-494.
- S 1438 accessed March 5, 2020, <http://www.aschart.kcl.ac.uk/charters/s1438.html>.
- Stenton, Frank. *Anglo-Saxon England*. Oxford: Oxford University Press, 1973³.
- Story, Joanna. *Carolingian Connections: Anglo-Saxon England and Carolingian Francia, c. 750-870*. Aldershot: Ashgate 2003.
- *The Insular Tradition: Theory and Practice in Transpersonal Psychotherapy*, eds. Catherine E. Karkov, Michael Ryan, Robert T. Farrell. New York: SUNY Press, 1997.
- Wilcox, Miranda. "Confessing the Faith in Anglo-Saxon England." *Journal of English and Germanic Philology* 113, № 3 (2014): 308-341.
- Yorke, Barbara. *Wessex in the early Middle Ages*. Leicester: Leicester University Press, 1995.

THE CREEDS IN 9TH CENTURY IN ANGLO-SAXON ENGLAND

IVICA ČAIROVIĆ
 University of Belgrade
 Faculty of Orthodox Theology
 Belgrade
 icairovic@bfspc.bg.ac.rs

In the course of this research, the historical context in Anglo-Saxon England in the 9th century was analyzed, and then, in the second part of the paper, it was concluded, through the analysis of the Creeds, whether there was any influence and whether or not the faith of Anglo-saxon Bishops was Orthodox during the 9th century. The basic principle of the historical methodology applied in this paper is research based on original historical sources from the 9th century.

The analysis of these Creeds as formulations of faith indicates the connection between state rulers and ecclesiastical dignitaries. Also, the influence of the Frankish rulers and the Achaean-Roman traditions in dogmatic and spiritual terms are evident. Frankish influence is seen in spreading the ideology of the rulers from Fran-
 kia on the English rulers, but also on theological teaching. Rome influences its form and spiritual order, while Anglo-Saxon pilgrims spread spiritual influences from Rome to all dioceses on the England. Interestingly, the concept of Pope Gregory the Great for the constitution of the Anglo-Saxon Church from the 7th century was not taken into account in the 9th century and that the English church-hierarchical system follows the political organization of the tribes in the Anglo-saxon England.

► *Keywords:* Creeds, *filioque*, Anglo-Saxon Church, Frankish State, Wessex, Archbishop of Canterbury, Alfred the Great.